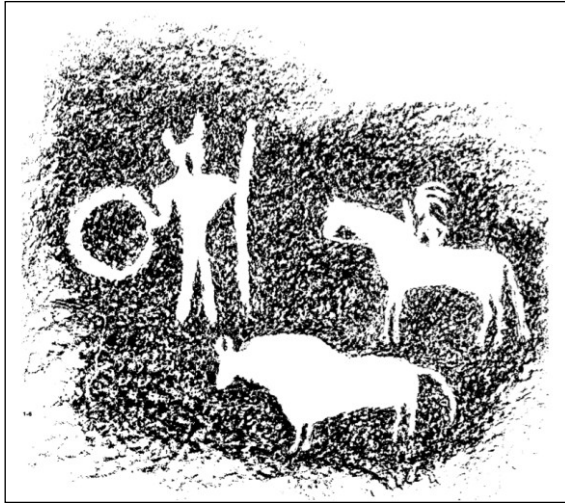

TÜRKÇE OKUMA YAZMA ÖĞRENMEK AÇISINDAN ARAP ve LATİN ALFABELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Şinasi Acar*

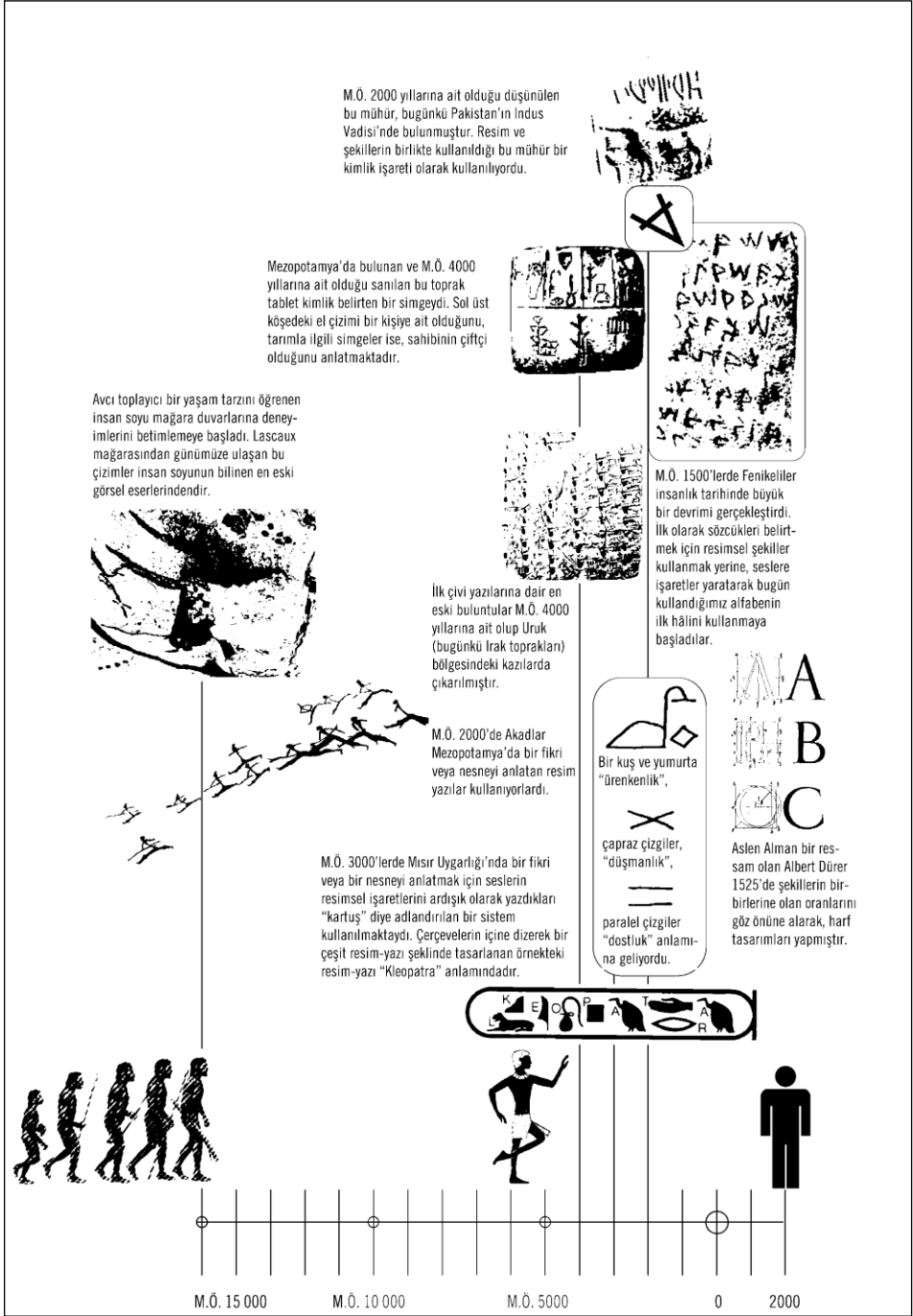
Yazının Kısa Tarihçesi

Bilimsel verilere göre, insan soyunun üç milyon yıl kadar önce ortaya çıktığı sanılıyor. Yaklaşık 6000 yıl öncesine değin, insanlar duyarak ya da görerak öğrendikleri bilgileri belleklerinde saklıyor ve sözle ifade ediyorlardı. İnsanların geçimlerini avcılıkla sağladıkları süreçte, avcılık tekniklerini öğrenmeleri için bellekleri yeterli olmaktadır. Avcı toplumlar, çok sınırlı sayıda bireyin sürekli hareket hâlinde olduğu bir toplum modeli oluşturmuştu. Avcının çocuğu ya da çırağı, avcılık tekniklerini ve silah yapımını babasına ya da ustasına bakarak ve onu taklit ederek öğreniyordu. Ancak, sıra bir arkadaşına av yerlerini ya da av yollarının uygun noktalarını göstermeye geldiğinde, resim ve kroki çizme gereksinmesi ortaya çıkıyordu. Resimler hangi av türünden söz edildiğini, krokiler ise avın nerede bulunduğunu ve o noktaya nasıl ulaşılacağını gösteren iletişim araçlarıydı.

Kaya üzerine kazıyarak belirtilen imgelerden örnekler

* Y.Müh., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü konuk öğretim üyesi.

İlk mağara resimlerinden başlayarak günümüze gelen "yazı"nın 17 000 yıllık serüveni

Tarım toplumunun ortaya çıkmasını izleyen dönemde ticaret o denli gelişmiştir ki gerekli bilgiler artık kişinin belleğinde tutulamayacak kadar çoğalmıştır. Tarım, insanları bir yere yerleşmeye ve bir arada yaşamaya zorlamıştır. Bunun sonucu toplumdaki birey sayısı artmış, ortak yaşam “iş bölümü” gereksinmesini doğurmuş ve iş bölümü iletişim konularını çeşitlendirmiştir. Örneğin, tohumları ne zaman ekmenin doğru olduğunun saptanması, kimi astronomik verileri bilmeyi gerektiriyordu. Hele iş ürünü toplayıp satmaya geldiğinde, ölçülendirme, ambalajlama, taşıma, fiyat saptama, hesap tutma gibi pek çok bilgiye gereksinme duyuluyordu. Bütün bu bilgileri kişinin belleğinde tutmasına olanak yoktu. Üstelik bir yerden bir yere taşıma sırasında karışmaması için çuvallara, sandıklara yerleştirilen ürünlerin işaretlenmesi gereksinmesi, bir tür etiketleme işlemini zorunlu kılıyordu.

Kil tablet üzerinde Sümer çivi yazısı örneği.
Yazının ilk kez Sümerler tarafından icat edildiği kabul edilir.

Etiketleme için ilk akla gelen, ambalajın üstüne, içindeki ürünün resmini çizmektir. Daha sonra ürünlerin alıcıya eksiksiz ulaşması için ambalajları mühürleme işlemi gündeme gelince, ürün resimleri bu kez mühürlerin üzerine çizilmiş ve bunun sonucu “bir sözcüğü resmederek yazı yazma”nın, yani ilk “logogram”ların (sözcük simgesi) adımları atılmıştır.

İnsan

Güneş

Çaba

Ev

Çöl

Ekmek

El

Kamp

Antik dönemde kullanılan “logogram” (sözcük simgesi) örnekleri

Bir sonraki aşama hece simgelerinden oluşan işaretlere, yani “sileber”lere geçiştir. Bunun en güzel örneği Eski Mısır “hiyeroglif”leridir. Buradaki resimlerin her biri bir heceyi temsil eder. Birkaçının yan yana gelmesiyle sözcükler oluşturuluyor; eğer yazan ve okuyan bu simgelere karşılık gelen seslerin ne olduğunu biliyorsa, bilgi bir yerden başka bir yere taşınabilir hâle geliyordu.¹

Mısır hiyeroglifi “Sileber”lerin (hece simgesi)
kullanıldığı Rosetta taşı

Son aşama hece simgelerinden “harf simgeleri”ne geçiştir ki bunun sonucu “alfabe”ler doğmuştur. Ancak, ilk alfabelerde kısa sesli harfler kullanılmamıştır. Bu alfabeler, günümüzde internet üzerinden *chat* yapmakta ya da cep telefonlarında mesaj atmakta kullanılan kısaltmalara benzeyen bir tür simgesel yazım biçimindedir. Çünkü o dönemde aynı alfabeyi kullanan insanlar, zaten aynı dili konuşmaktaydı. Bunlara örnek olarak İbrânî ve Arap alfabeleri gösterilebilir.

Bu alfabelerin en büyük sakıncası, okuyucunun yazılan kelimeyi bilmemesi hâlinde, yani onu daha önce duymamış ve yazılışını görmemiş olması durumunda, o sözcüğü doğru olarak okuyamamasıdır. İlk kez Eski Yunan’da kısa sesliler de alfabeye eklenmiş ve kolayca okunabilir bir yazı oluşturulmuştur. Romalılar bu tarz alfabeyi onlardan almışlardır.

¹ Hiyeroglifleri büyük bir sabır ve azimle çözen Jean François Champollion (1790-1832), İskenderiye yakınlarında Nil deltası civarında *er-Râsid* (Rosetta) denilen yerde bulunan *Rosetta taşı* üstündeki metinde kartuş içine alınmış bir sözcüğün kral adı olabileceğini düşünmüş, bunun *Ptolemaios* olacağını sezmiş ve çözümün anahtarını bulmuştur.

𐤆	𐤅	𐤄	𐤃	𐤂	𐤁	𐤀
Z Zayin (Silah)	W Waw (Kanca)	H He (Pencere)	D Daleth (Kapı)	G Gimel (Deve)	B Beth (Ev)	' Aleph (Öküz)
𐤎	𐤍	𐤌	𐤋	𐤊	𐤉	𐤈
N Nun (Balık)	M Mem (Su)	L Lamedh (Değnek)	K Kaph (Avuç)	Y Yodh (El)	T Teth (?)	H Heth (Çit)
𐤐	𐤑	𐤒	𐤓	𐤔	𐤕	𐤖
T Taw (İşaret)	SH Shin (Diş)	R Resh (Kafa)	Q Qoph (Maymun)	S Sadhe (Zoka)	P Peh (Ağız)	' Ayin (Göz)
						S Samekh (Destek)

M.Ö. 1400-1250 arasında kullanılan Fenike alfabesi

22 ünsüz işaretten oluşan bu alfabenin, yakın ilişki içinde buldukları Mısır'ın etkisiyle ortaya çıktığı sanılır. Alfabenin bulunması ve yaygın hâle gelişi, ticarî işlerinde Fenikelilere büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Yazının ortaya çıkması, insanın aklında tutabileceğinden çok daha fazla bilginin saklanması ve başkalarının istifadesine sunulabilmesini olanaklı kıldığı gibi, bu bilgilerin elden geçirilerek geliştirilmesini, değiştirilebilmesini ve çoğaltılıp elden ele dolaştırılarak yayılmasını da sağlamıştır. Ancak, halkın okuması amacıyla kitap üretme düşüncesi için M.Ö. 6. yüzyıla, Atina tiranı *Peisistratos*'a kadar beklemek gerekecektir. Ondan önce yazılan kitapların hemen tamamı, yalnızca ruhban sınıfına hitap eden dinsel içerikli kitaplardır. Metinlerin devamlı olarak el altında bulunması, insanları onlar hakkında düşünmeye, onları eleştirmeye ve onların benzerlerini üretmeye yönlendirmiştir. Bilimin ortaya çıkışının, bilgiyi halka taşımak için kitap yayımlanmasıyla başladığı söylenebilir.

Türkçe'de kullanılan Arap alfabesinin sorunları

Türkler İslâmiyet öncesinde Uygur alfabesini kullanıyorlardı.² İslâmlığı kabul etmeleriyle birlikte –Kurân'ın Arapça indirilmiş ve Arap yazısıyla

² Çin kaynakları 5. yüzyılda Uygur dilinin okunur yazılır bir dil olduğunu söylüyor. Uygur yazısıyla vücuda getirilmiş olan "Kutadgu Bilig" (Uğurlu bilgi ya da Mutlu olma bilgisi) adlı manzum kitap mesnevi formunda olup Türk edebiyat tarihinde önemli bir eserdir. Kitabın konusu, her biri bir meziyeti temsil eden simgesel dört kişi arasındaki ahlâki ve sosyal konuşmalardan ve onların birbirlerine anlattıkları öykülerden oluşur. Bu 4 meziyet adalet, akıl ve kemal, deneyim ve bilgi, kanaat ve itidaldir.

yazılmış olmasından dolayı– kullandıkları alfabeyi zamanla terk etmişler ve dillerini Arap yazısı çerçevesine sokmak zorunda kalmışlardır. Türkler Arap alfabesine dayalı bu yazı sistemini Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen yıllara değin kullanmışlardır.

Türk toplumunun “şifahî” bir toplum olduğu, üst düzeyde gelişmiş bir sözlü geleneğe sahip bulunduğu söylenir. Dilbilim ve grameri seven bir toplum olduğumuz da söylenemez. Bunda öğrenilmesi güç Arap alfabesinin önemli bir etkisi olduğu kuşkusuzdur. Esasen Arap yazı sistemi Arapça'ya uygun, fakat Türk dilinin özelliklerine pek fazla uymayan bir sistemdir.³ Neden böyle olduğu, aşağıda ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Bu alfabede kısa sesli harfler kullanılmamaktadır. Bunun daha hızlı yazma avantajı olmakla birlikte en büyük sakıncası, okuyanın yazılan kelimeyi bilmemesi hâlinde, yani onu daha önce duymamış ve yazılışını görmemiş olması durumunda, o sözcüğü doğru olarak okuyamamasıdır. Örneğin, Arap alfabesinde *kalem* sözcüğü “klm” olarak yazılmaktadır. Eğer okuyan bu sözcüğü duymamışsa ya da yazılışının böyle olduğunu bilmiyorsa, doğru okuması olanaklı değildir. Hele kişinin *kum* ve *kavim* gibi, *âlem* (dünya) ve *âlim* (bilgin) gibi, *mafsal* (eklem) ve *mufassal* (ayrıntılı) gibi, *ba'd* (sonra) ve *bu'ud* (boyut) gibi, *cirm* (cisim) ve *cürüm* (suç) gibi, yazılışı aynı olan sözcükleri ilk bakışta doğru okuması tesadüfe bağlıdır. Örneğin *melek*, *melik* ve *mülk* sözcüklerinin üçü de “mlk” olarak yazılmaktadır. Örneğin “kl” yazısı *gül*, *kül*, *gel* ve *kel* ve “kvr” harfleri *gör*, *kör* ve *kûr* olarak okunabilmektedir.

Aslında alfabenin bu durumu Osmanlı aydınları tarafından da biliniyor ve zaman zaman dile getiriliyordu. Ama, asıl alfabe tartışmaları 1839'daki Tanzimat hareketiyle birlikte başlamıştır. Bu tartışmalarda herkes imlâdaki karışıklığın giderilmesinde hemfikirdi. Ancak 1908'de ilân edilen II. Meşrutiyet'e kadar süren 70 yıllık dönemde tartışmaların ana noktasını, kullanılmakta olan Osmanlı harflerinin, yazıdaki karışıklığı önleyecek şekilde düzeltilmesi oluşturuyordu. II. Meşrutiyet sonrasında Latin harflerini isteyenlerin sayısında hızlı bir artış görüldü. Yazarlar ve aydınlar “İslahatçılar” ve “Latinciler” olarak ikiye ayrıldı. Bu arada Harbiye Nezâreti (Bakanlığı)

³ Arapça Sâmi dillerdendir, sözcüklerin aslı yalnız sessiz harflerden (ünsüzlerden) oluşur (Sâmi kökenli dillerin yazılarında sessiz harflerin arasında kısa sesli harfler bulunmaz). Ayrıca 3 tane uzun sesli vardır: Uzun a ile e arası ses veren “elif”, uzun i sesi veren “ye” ve uzun u sesi veren “vav” harfleri. Bu tür dillerde eski dilde –her türlü kısa sesliyle okunabilen dil anlamında– “munsarif lisan” denirdi. Bu dillerde sözcük bir biçimde kalmaz, pek değişik biçimler alır ve anlamı da pek çok değişir. Örneğin *aşk*, *âşık*, *ma'sûk* [erkek sevgili], *ma'sûka* [kadın sevgili], *ma'sûkiyyet* [sevilme hâli], *uşşâk* [âşıklar], *ta'aşşuk* [âşık olma], *mu'âşaka* [karşılıklı olarak birbirini sevmek, sevişme], *mu'âşık* [seven] vb.. Oysa Türkçe “iltisâkî lisan”lardandır (Bitişken dil) ve bu tür dillerin Ural-Altay ailesine mensuptur. Bitişken dillerde heceler birbiriyle bitişirler ve sözcüğün asıl anlamı yalnız bir hecede bulunur. Öbür heceler, asıl hecenin anlamını açıklamaya ve tamamlamaya yarar. Örneğin *sev*, *sevi*, *sevme*, *sevmek*, *sevim*, *sevimli*, *sevimsiz*, *sevişme*, *sevişmek*, *sevici*, *sevgi*, *sevgili*, *sevencen*, *sevdirme*, *sevilme*, *sevdirmek*, *sevilmek* vb.

1.5.1913'ten başlayarak askerî yazışmalarda harflerin bitleştirilmeden yazılacağını duyurdu. Harbiye nâzırı Enver Paşa'nın emriyle kullanılmaya başlanan bu yazıda okuma yazmayı kolaylaştırmak amacıyla, kısa sesliler de harflendirilerek yeni bir yazım tarzı ortaya konulmuştu. "Hurûf-i Enver" (Enver harfleri), "Hatt-ı Enverî" (Enver yazısı) veya "Enveriyye" olarak anılan bu imlâda, sözcükler bugün Latin alfabesiyle yazdığımız matbaa yazısı gibi ayrıık harflerle yazılıyordu. Kısa bir süre kullanılan bu alfabeden, kimi yeni karışıklıklar yarattığı için, yine Enver Paşa'nın emriyle vazgeçilmiştir.

	<p>Hurûf-i Enver örneği kitâbe (Fotoğraf: Şinasi Acar)</p> <p>Maslak'da Büyükdere Caddesi üzerindeki "3. Kolordu Komutanlığı" bahçesinde bulunan, Sultan II. Mahmud'a ait nişan taşının –arka yüzünde yer alan– onarımıyla ilgili "tamir kitâbesi", celi rık'a yazıyla ve Enver harfleriyle yazılmıştır:</p> <p><i>Osmânlılara kudsiyet-i remy hakkında bin ders-i ebedî-yi mefharet olan bu âbide-yi kıymetdâr, Süvârî Küçük Zâbit Mektebi tarafın- dan ihyâen ta'mir ve rezk edilmiş- dir Şa'bân-ül mu'azzam fi 15/1332 Haziran fi 26/1330 (Milâdi 9.7.1914) perşenbe</i></p> <p><i>Kudsiyet-i remy: (Burada) Okçuluğun kutsallığı. Bin ders-i ebedî-yi mefharet olan: Sonsuza dek bin övünç dersi verecek. İhyâen: Yenilenerek. Rezk edilmiştir: Dikilmiştir.</i></p>
--	---

2. Türkler Arapça'da bulunmayan kendi dillerine özgü sesleri yazmak için, Arap alfabesindeki bu seslere yakın sesleri gösteren harflere nokta veya çizgi eklemiştirler. Örneğin, Arapça'da olmayan *p*, *ç* ve *j* harfleri için, onlara en yakın bulunan –bir noktalı– *be*, *cim* ve *ze* harflerinin nokta sayısı üçe çıkarılmış; Türkçe'deki *genizden gelen n* sesini yazmak için Arap alfabesindeki *kef* harfinin

kolu üstüne üç nokta eklenmiş,⁴ g ve ğ seslerini yazmak için *kef* harfinin koluna paralel bir çizgi ilâve edilmiştir.⁵ Ancak bir süre sonra, hem elle yazarken zaman kaybına neden olduğu için hem de her yazıya uygulanmadığından, pratikte kimi nokta ve çizgiler kaldırılmıştır. Sonuçta, örneğin *deniz* sözcüğü “dkz”, *en* sözcüğü “ek”, *pınar* sözcüğü “pkar”, *gönül* sözcüğü “kvkl” şeklinde yazılır olmuştur. Üstelik kimi sözcükler iki üç türlü yazılabilmektedir. Örneğin *deniz* sözcüğü “dkz” ve “dkyz” şeklinde, *pınar* sözcüğü “pkar”, “pykar” ve “pvkar” biçiminde yazılabilmekte ve hepsi de doğru kabul edilmektedir. Bu karışık durum okuma yazmayı zorlaştıran önemli bir etken oluşturmaktadır.

3. Arap alfabesindeki 28 harfin, sözcüğün başında, ortasında, sonunda ve bağımsız hâlde yazılışları az veya çok farklıdır.⁶ Ayrıca kısa seslilerin nasıl okunacağını gösteren 6 tür “hareke” (okutma işareti) kullanılmakta ve yerine göre harflere eklenmesi zorunlu bulunmaktadır.⁷ Bu nedenle, bu alfabede büyük harf kullanılmamasına karşın, Mütferrika matbaasında 500’e yakın hurûfât⁸ kullanılmıştır. Oysa Latin alfabesindeki hurûfat sayısı 90’ı geçmez.

4 Bu “kef”e eski dilde *kâf-ı nûni* veya *sağır kef* denirdi.

5 Bu çifte kollu “kef”e eski dilde *kâf-ı Fârisî* denirdi.

6 Latin harflerinden farklı olarak Arap yazısında “*muttasıl* (bitişik) *harfler*” olarak anılan birçok harfin, biri ayrık, biri başta bitişik, biri ortada bitişik ve biri sonda bitişik olmak üzere dört biçimi vardır. “*Munfasıl* (ayrık) *harfler*” denilen altı harf ise, ancak sağına bitişebilir, soluna bitişmez. Onun için bunların biri ayrık, biri de sonda bitişik olmak üzere iki biçimi vardır. Harflerin bu bitişme ve ayrılma hâlleri imlâ biçimine ilişkindir. Ancak yalnızca hattatlar sanatsal açıdan gerekli görürlerse, harfleri bitiştiği hâlde ayrı, ayrıldığı hâlde bitişik yazabilirler. Bu ayrıcalıklı olanaklar, eserini oluştururken hattata geniş bir hareket kabiliyeti sağlar.

7 Arap “elifbâ”sında (alfabesinde) okumayı kolaylaştırmak için kullanılan ve “hareke” denilen okutma işaretleri –daha çok– sessiz harflerin “kısa sesli” olarak nasıl okunacağını gösterir:

- *Fetha* veya *üstün*: Kısa *a* ve *e* arası okutur ve harfin üstüne konulan küçük bir eğik çizgiyle gösterilir.
- *Kesre* veya *esre*: Kısa *i* okutur ve harfin altına konulan küçük bir eğik çizgiyle gösterilir; kalın sessizlerde kimileyin *ı* da okutur.
- *Zamme* veya *ötre*: Kısa *u* okutur ve harfin üstüne konulan, Latin alfabesindeki virgüle benzer bir işaretler; Türkçe’de kimileyin *ü*, *o* ve *ö* de okutur.
- *Cezm* veya *cezim*: *Sükûn* (durma) işaretidir ve harfin üstüne konulan minik bir çemberle gösterilir.
- *Tenvin* : Arapça’ya özgü bir yazım özelliği olup sözcüğün *an*, *in* veya *un* ile sonlanması durumunda *n*’den önce gelen kısa sesi gösteren hareketin (*fetha*, *kesre* veya *zamme*) çift olarak konulmasıyla (iki *fetha*, iki *kesre* veya iki *zammeyle*) gösterilir.

Ek olarak, üstüne konulduğu sessiz harfin çift okunacağını gösteren ve Latin alfabesindeki *w*’ye benzer (ama bitişik iki *v*’den çok, bitişik iki *u* gibi olan) *şedde* işareti kullanılır.

Bunların dışında, yerine göre harfin üstüne ve altına konulan ve onun biraz uzun okunacağını gösteren “çekme” ya da “uzatma” işareti *med*; yazılıp da okunmayan veya kimileyin okunup kimi zaman okunmayan *hemze-elif* üzerine konan “vasıl” (ulama) işareti *sıla*; harf ve hareke olarak kullanılan *hemze* işaretleri bulunmaktadır. Ancak, bütün bu işaretlerin el yazısında kullanılması söz konusu değildir.

8 *Hurûf*, Arapça *harf* sözcüğünün çoğuludur. Sözcüğe Arapça çoğul eki “ât” eklenerek –“huruflar” anlamında– *hurûfât* sözcüğü türetilmiştir. Bu sözcük “her harften çok sayıda örnek topluluğu” anlamında daha çok matbaacılıkta kullanılmaktadır.

H A R F L E R				Adı	Transkripsiyon	H A R F L E R				Adı	Transkripsiyon		
1	2	3	4			1	2	3	4				
ا	ا			al-alif	(elif)	a (ə)	ض	ض	ض	ض	až-zād	(dat)	ž
ب	ب	ب	ب	al-bā	(be)	b	ط	ط	ط	ط	aṭ-ṭā	(tı)	ṭ
ت	ت	ت	ت	at-tā	(te)	t	ظ	ظ	ظ	ظ	az-zā	(zı)	z
ث	ث	ث	ث	aš-šā	(se)	s	ع	ع	ع	ع	al-ʿayn	(ayın)	ʿ
ج	ج	ج	ج	al-cim	(cīm)	c	غ	غ	غ	غ	al-ğayn	(gayın)	ğ
ح	ح	ح	ح	al-hā	(ha)	h	ف	ف	ف	ف	al-fā	(fe)	f
خ	خ	خ	خ	al-hā	(hı)	h	ق	ق	ق	ق	al-kāf	(kaf)	k
د	د			ad-dāl	(dal)	d	ك	ك	ك	ك	al-kāf	(kef)	k
ذ	ذ			az-zāl	(zel)	z	ل	ل	ل	ل	al-lām	(lam)	l
ر	ر			ar-rā	(re)	r	م	م	م	م	al-mim	(mīm)	m
ز	ز			az-zā	(ze)	z	ن	ن	ن	ن	an-nūn	(nūn)	n
س	س	س	س	as-sin	(sīn)	s	ه	ه	ه	ه	al-hā	(he)	h
ش	ش	ش	ش	aš-šin	(šin)	ş	و	و	و	و	al-vāv	(vav)	v
ص	ص	ص	ص	aş-şād	(sat)	ş	ي	ي	ي	ي	al-yā	(ye)	y

Arap alfabesi

1. Ayrık, 2. Sonda bitişik, 3. Ortada bitişik, 4. Başta bitişik.

4. Türkçe'deki 8 tane "ünlü"nü Arap alfabesi karşılamamaktadır. Türkçe'deki o, ö, u ve ü sesleri aynı *vav* harfiyle gösteriliyor, üstelik bu harf "ve" olarak da okunabiliyordu. Benzer şekilde i ve ı sesleri de -hem şapkalı (eskilerin *yâ-yı nisbî* dedikleri *uzun ı* veya *uzun i*) hem de şapkasız (*kısa ı* veya *kısa i*) hâlleriyle- *ye* harfiyle gösteriliyor ve bu harf "ye" olarak da okunabiliyordu. Bu nedenledir ki atalarımızın bıraktığı yer adlarını ve kimi isimlerin doğrusunu ya okuyamıyoruz ya da doğru okuduğumuzdan emin olamıyoruz. Bu harfleri karşılayamayan bir alfabenin Türkçe için kullanılması artık düşünülemez. Yazılı bir dil her şeyden önce imlâsını düzgün tutmak zorundadır.

5. Arap alfabesiyle kimi sözcüklerin yazılışları Türklerin İslâmiyet’i kabul ettikleri bin yıl öncesinden kalmaz. Örneğin, eskinin –“efendi” anlamındaki– “beğ” sözcüğü zamanla “bey”e dönüşmüş, ancak yazılışı *beğ* olarak kalmıştır. Yani eski alfabede “bk” yazılır ve *bey* diye okunur. Benzer bir durum Farsça’dan dilimize geçmiş kimi sözcükler için de geçerlidir. Örneğin, *hoca* sözcüğü “havâce” diye yazılır, hoca olarak okunur; *bedhah* (kötü niyetli, hain) sözcüğü “bedhavah” gibi yazılır, bedhah diye okunur.

6. Arap alfabesinde Arapça’daki kimi seslerin nüanslarını gösteren farklı harfler kullanılması, Türkler için okuma yazma öğrenmeyi güçleştiren bir başka etkendir. Osmanlı döneminde okuryazarların, toplam nüfusa oranla %10’un altında olduğu kestirilmektedir. Bunun bir bölümü de yalnızca okuyabilen, ama yazamayan kişilerden oluşmaktadır. Peki, bu nasıl olabiliyordu? Çünkü Arap alfabesinde 2 tane t (*te* ve *ti*), 3 tane s (*sin*, *se* [peltek s] ve *sat*) ve 4 tane z (*ze*, *zel* [peltek z], *zı* ve *dat*) vardır. Türkçe’de h sesi hiç yokken, Arapça’da 3 tane ayrı h (*he*, *ha* ve *hi*) harfi vardır.⁹ Arapça’dan dilimize geçmiş sözcükleri yazarken, kişinin hangi h ile yazılacağını bilmesi gerekir. Arapça’da bütün bu harflerin sesleri değişiktir. Örneğin 4 tane z ile ilgili olarak, dilimizde de kullanılan *Zeynep*, *Zeki*, *Muzaffer* ve *Ramazân* sözcüklerindeki z’lerin sesleri birbirinden farklıdır. Bir tek *Zeynep*’teki z sesi, Türkçe’deki z gibidir. Ama Türkçe’de dördü de *Zeynep*’teki z gibi telaffuz edildiği için, yazarken kişi hangi z harfini kullanacağı konusunda zorlanır. Bu açıdan yazılmış sözcüğü okumak daha kolaydır.

7. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Üstelik Arap alfabesinde elle yazarken noktalama işaretleri kullanılmaz. Noktalama işaretleri bu alfabenin kullanıldığı son yüzyıl içinde ve çoklukla basılı metinlerde kullanılmıştır. Yazarken sözcükler arasında boşluk bırakılmaz; kelimeler ara vermeden, birbiri ardına yazılır. Bir de yazanın el yazısı kötüyse, metni okumak iyice zorlaşır.

Harf Devrimi’ne ilişkin birkaç söz

Arap alfabesinin hat sanatı açısından önemi ve üstünlüğü elbette tartışılmaz. Latin harfleri, Arap harflerine oranla pek geometrik, pek birbirine eşittir. Tertip ve istife elverişli değildir. Dahası istiften habersizdir; satırların kıpırdanacak hâli yoktur. Ama okuma yazma öğrenme açısından, Latin alfabesi alfabe tarihindeki son aşama kabul edilirse, Arap alfabesi ondan bir önceki merhaledir. Latin alfabesinde, yalnızca okuyazar olan biri, daha önce hiç duymadığı bir sözcüğü (Örneğin ilaç adı gibi bir sözcüğü) –anlamını bilmeseye bile– kolayca okuyabilir. Ama çok okuyup yazmış yüksek tahsilli biri Arap alfabesiyle daha önce duymadığı ve yazılışını görmediği bir sözcüğü doğru

⁹ Türkçe’de ayrıca f, j ve v sesleri de yoktur. Öte yandan c, l, m, n, r, z harfleriyle başlayan bütün sözcükler Türkçe değildir.

okuyamaz. Bundan kuşku duyanların Arap alfabesiyle Türkçe okuyup yazmayı öğrenmeleri gerekir. Aslında iki üç aylık bir çalışmayla bu yazıyı sökmek mümkündür. Ancak gerçek anlamda okuryazar olabilmek için kelime dağarcığınızı ciddi ölçüde zenginleştirmeniz, eski metinler için biraz öz Türkçe (Orta Asya Türkçesi), dinsel ve bilimsel konular için biraz Arapça, şiir ve edebiyatla ilgiliyseniz biraz da Farsça öğrenmeniz gereklidir. Ülkemiz 1928’de yapılan Harf Devrimi’yle Arap alfabesinden Latin alfabesine geçerek kolayca okunabilir bir yazı sistemini benimsemiştir.

Solda: Yeni Türk alfabesi. Harf Devrimi’nde Cemal Azmi Matbaası tarafından hazırlanan 84x59 cm boyutlarındaki levhada yeni harflerin karşı düştüğü sesler, alt taraflarında eski yazıyla gösterilmiştir.

Sağda: Atatürk yeni harflerin kabul edileceğini 1928’de Sivas’ta halka duyuruyor. Bu resim, *Illustration* dergisinin 13 Ekim 1928 tarihli sayısının kapağında yayımlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulunca Kemal Atatürk, okuma yazma bilenlerin oranının artması ve eğitimin hızlandırılması için Harf Devrimi’ni gündeme taşıdı. Uzmanlar Latin harflerini Türkçe’nin yapısına göre değerlendirerek yeni bir Türk alfabesi hazırladılar. Yeni Türk harfleri yasasının 1 Kasım 1928’de kabulünden ve 3 Kasım’da *Resmî Gazete*’de yayımlanmasından sonra eğitim ve öğretimde Latin alfabesi uygulandı.

Yasada bütün devlet kurumlarında, şirket, dernek ve özel kuruluşlarda yazışmaların yeni Türk harfleriyle yapılması zorunlu kılınyordu. Bunun için bir geçiş süresi belirlendi. Örneğin, resmî işlemlerde yeni alfabeğe geçiş için son tarih 1 Ocak 1929’dur. Eski harflerle basılı kitapların eğitimde kullanılması

yasaklanmıştı; 1 Aralık 1928'den başlamak üzere kitap dışındaki yayınların tümü, 1 Ocak 1929'dan sonra da kitaplar yeni Türk harfleriyle basılacaktı.

Harf Devrimi'nden sonra açılan "Millet mektepleri"yle okuma yazma bilmeyen geniş yığınların en kısa sürede eğitilmesi amaçlandı.¹⁰ Harf Devrimi'yle birlikte yalnızca eğitim alanında değil, yayıncılıkta da gözle görülür ilerlemeler gerçekleşti.

Ancak, Arap alfabesinin kullanıldığı dönemde iyi okuma yazma bilenlerin kelime dağarcığı epey zengin, edebiyata aşına ve oldukça iyi yetişmiş kimseler olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Latin alfabesiyle okuma yazma kolaylaştı ama, özellikle İngilizce bilmenin toplumda önem kazanmasıyla birlikte, güzel Türkçe'ye olan ilgi ve merak giderek azaldı ve insanlar her geçen gün daha az sözcükle konuşur hâle geldiler.

Harf Devrimi günlerinde elinde yeni alfabesiyle gururla gülümseyen genç (Şinasi Acar Arşivi) Alfabenin başlığında eski yazıyla "Türk Alfabeti Levhası" yazılıdır. Levhada 29 harfin her biri büyük harf, küçük harf ve el yazısı küçük harf olarak gösterilmiştir. Harf Devrimi yüzlerde bu sevinci yaratabilmiş ve açılan "Millet mektepleri" ne genç yaşlı ciddi ölçüde bir katılım gerçekleştirebilmiştir.

¹⁰ Cumhuriyet'in % 8'le devraldığı okuryazar oranı, yeni alfabe sayesinde 1935'te % 25'e ulaşabilmiştir.

Teşekkür: Yazar, değerli katkıları için T. Fikret Uçar, Dilek Gürbüz ve Bengisu Keleşoğlu'na şükranlarını sunar.

Kaynaklar

Mitat Sadullah, *Yeni Türkçe Gramer Dersleri*, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1929.

Uçar, T. F., *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tablet_with_Cuneiform_Inscription_LACMA_M.79.10.6.2_%281_of_4%29.jpg

<http://www.ancientscripts.com/luwian.html>

<http://biblescripture.net/Alphabet.html>

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/25/Egypt_Hieroglyphe4.jpg

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Rosetta_Stone.jpg

<http://www.makale yazari.com/ataturkun-egitim-ogretim-alaninda-yaptigi-inkilaplar.html>

The comparison of Arabic and Latin alphabet in the context of literacy

Turks were using Uyghur alphabet before they embraced Islam, after which they gave up this alphabet, and had to express their language with Arabic script. Arabic writing system that is suitable for the Arabic language is rather inconvenient for certain features of Turkish. In Arabic language, the root of a word is formed only by consonants. Besides, there are three long vowels. There are no short vowels between consonants. In fact, in Turkish – an agglutinative language – syllables join with each other. Since, short vowels are not used in the Arabic alphabet; it can be difficult to read a word correctly without hearing it. Also the eight vowels of the Turkish language do not have their equivalents in the Arabic alphabet. In the latter, the usage of some different letters which represent certain nuance in Arabic language makes it hard for Turkish people to learn reading and writing.

Ottoman intellectuals started to discuss the use of Arabic alphabet from 1839 on, and all agreed on the need to eliminate the confusion in spelling. In the second constitutional period after 1908, those in favour of adopting the Latin alphabet increased. However, this transition was realized in 1928, after the foundation of the Republic of Turkey in 1923.

Key words: Writing, alphabet, Arabic alphabet, Latin alphabet, reading writing, Alphabet reform.

Türkçe okuma yazma öğrenmek açısından Arap ve Latin alfabelerinin karşılaştırılması

Türkler İslamiyet öncesinde Uygur alfabesini kullanıyorlardı. İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte kullandıkları alfabeyi zamanla terk etmişler ve dillerini Arap yazısı çerçevesine sokmak zorunda kalmışlardır. Arap yazı sistemi Arapça'ya uygun, fakat Türk dilinin özelliklerine pek fazla uymayan bir sistemdir. Arapça'da sözcüklerin aslı yalnız sessiz harflerden oluşur. Ayrıca üç tane uzun sesli vardır. Sessiz harflerin arasında kısa sesli harfler bulunmaz. Oysa Türkçe'de heceler birbiriyle bitişirler ve sözcüğün asıl anlamı yalnız bir hecede bulunur. Ona bitişen heceler, asıl hecenin anlamını açıklamaya ve tamamlamaya yarar. Arap alfabesinde kısa sesli harfler kullanılmadığı için, kişi daha önce duymadığı ve yazılışını görmediği bir sözcüğü doğru olarak okuyamaz. Ayrıca, Türkçe'deki sekiz tane "ünlü"yü Arap alfabesi karşılamamaktadır. Arap alfabesinde Arapça'daki kimi seslerin nüanslarını gösteren farklı harfler kullanılması, Türkler için okuma yazma öğrenmeyi güçleştiren bir başka etken olmuştur.

Osmanlı aydınları arasında alfabe tartışmaları 1839'daki Tanzimat hareketiyle başlamış, imlâdaki karışıklığın giderilmesi için yapılacak düzenlemeler konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. 1908'de ilân edilen II. Meşrutiyet sonrasında Latin alfabesine geçmenin gereğini savunanların sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Ancak bu geçiş yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, 1928 yılında gerçekleşebilmiştir.

Anahtar sözcükler: Yazı, alfabe, Arap alfabesi, Latin alfabesi, okuma yazma, Harf Devrimi.